

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност *Български език*, професионално направление 2.1. *Филология*, област на висше образование 2. *Хуманитарни науки*

Тема на дисертационния труд: „Елизията в съвременната българска медийна реч”

Автор: Соня Андонова Божанина, редовен докторант в Катедрата по български език при Филологическия факултет към Югозападния университет „Н. Рилски”, Благоевград

Научен ръководител: доц. д-р Гергана Падарева-Илиева

Рецензент: доц. д-р Владислав Владков Маринов, Катедра по съвременен български език, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”

Настоящата рецензия е изготвена на основание на заповед № 1329 от 18.06.2021 г. на Ректора на Югозападния университет „Неофит Рилски” – Благоевград, и протокол № 1 от 30.06.2021 г. от заседанието на научното жури във връзка с провеждането на защита на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор” по научната специалност „Български език”, професионално направление 2.1. Филология, област на висше образование 2. Хуманитарни науки, на Соня Божанина – докторант в редовна форма на обучение към Катедрата по български език при Филологическия факултет.

1. Справка за кандидата

Соня Андонова Божанина е редовен докторант към Катедрата по български език при Филологическия факултет към ЮЗУ „Н. Рилски”. В Югозападния университет тя придобива бакалавърска и магистърска степен, а през 2019 г. води часове като хоноруван асистент по български език. Соня Божанина участва в 6 проекта: 1. Проект „Студентски практики”; 2. Проект „Проблеми на съвременния български език“, ЮЗУ „Неофит Рилски”; 3. Проект „Изработване на учебни програми във филологическото

направление от гледна точка на интересите на бизнеса”; 4. Проект RP - B5/18 – „Научният и художественият текст в чуждоезиковата аудитория. Практико-приложни проблеми“; 5. Член на екипа на проекта „Национални филологически четения за студенти и докторанти.“ Югозападен университет 2018г.; 6. Участие в организацията на Третата национална конференция с международно участие „Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи“ – 21. и 22. юни 2018 г., организирана от Катедрата по български език. Соня Божанина има 5 публикации – 3 по време на докторантурата и 2 извън срока на докторантурата, а също така участва и в 5 научни форума.

2. Обща оценка на представения дисертационен труд

Разработената като дисертационен труд тема е актуална, като дава различен поглед върху някои от постановките за мястото на елизията в устната реч, както и върху причините за проявите ѝ в спонтанно или неспонтанно продуцираната реч, с акцент върху медийната реч. Представеният дисертационен труд в обем 236 стр. съдържа увод, две глави, заключение, анализ на резултатите, използвана литература и приложение (81 стр. от текста) с корпус от транскрипции на аудиофайлове, въз основа на които е проведено емпиричното изследване. Соня Божанина в използваната литература е посочила 119 източника, от които 87 на кирилица и 32 на латиница. Тук мога да отбележа, че използваната литература отговаря на проблематиката, като докторантката се е постарала да се запознае както с фундаментални изследвания, така и с материали, посветени на някои детайли, свързани с проявите на елизията в отделни езици, но имащи отношение към разработената тема. В композиционно отношение информацията е представена логически последователно, като доказателствената част подкрепя идеите на авторката и е добра основа за изводите, които са направени в края на труда.

3. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

Уводът на дисертационния труд се състои от 5 части, в които Соня Божанина представя актуалността и научната обосновааност на избраната тема, както и обекта, целите, задачите и методологията на изследването. Темата на дисертацията е актуална, тъй като изследванията досега върху елизията в българския език се спират предимно на отделни причини за проявата ѝ (елизията обикновено се свързва с алегровата реч и с речевата

икономия), като обаче липсва цялостно монографично изследване, което да обхване различните фактори, които оказват влияние върху реализиране на елизията в устната реч. Както е отбелязано на стр. 5, обектът на дисертационния труд е елизията в българския език, а целта на докторантката е „да изследва и анализира проявите на елизия в съвременната българска медийна реч”. Във връзка с реализирането на целта и задачите на изследването са проведени различни експерименти, чрез които да се установи дали има водещ фактор за реализиране на елизията в устната реч. Методологията при транскрибиране на речта и представяне на примерите включва т.нар. „опростен вариант” на транскрипция, използван в трудове по диалектология и социолингвистика, при който не се прилагат част от правилата за транскрибиране, които нямат отношение към обекта на изследването. Според мене изборът на опростения вариант на транскрибиране е подходящ, тъй като така читателят не се разсейва с явления, които нямат отношение към елизията, а от друга страна, съвпадението на второстепенни особености в различни примери би довело до погрешни изводи и резултати.

В *първата глава* на дисертационния труд „Елизия. Изследвания на елизията в българския и други езици. Елизията в контекста на принципа за икономия в речта” са разгледани основните теоретични постановки за характера на елизията, нейните прояви и отношението ѝ към реализирането на речева икономия. В първата част „Фонетичното явление елизия. Изследвания в българския и други езици” са представени теоретичните постановки, свързани с елизията и нейната същност като фонетично явление. Тук може да се отбележи, че С. Божанина е направила изчерпателен преглед на основната и достъпна литература по въпроса, тъй като обикновено в научната литература елизията рядко се разглежда самостоятелно – най-често тя се коментира във връзка с други характеристики на устната реч. Според мене докторантката се е справила успешно и се е постарала да намери не само достатъчно изследвания, но и да представи различни гледни точки за проявите на елизията в речта. В прегледа на работите, в които се разглежда и елизията в българския език, отделна част е посветена на елизията в медийната реч, което е и прекият обект на изследване. Оказва се, че във връзка с причините за проявите на елизията в речта има множество неясноти, а някои от теоретичните постановки трябва да бъдат проверени чрез анализ на емпиричен материал.

В ч. 1.1.3. „Наблюдения върху елизията в други езици” С. Божанина се спира върху чуждоезикови изследвания за елизията. Тук отново проличава усърдието, с което докторантката ги е открила и анализирала. Обхванати са над 10 чужди езика, локални варианти на езици (напр. на английския език или на испанския език), диалекти, а и изследвания върху елизията в език, който е усвоен като втори.

Във втората част на Глава I „Принципът за речева икономика и проявите на елизия” докторантката разглежда връзката между елизията и принципа на езикова икономия. Обикновено, когато се говори за елизия, тя се свързва с различни реализации на този принцип. Авторката също обобщава, че елизията и принципът за езикова икономия са тясно свързани и „безспорно елизията се възприема като резултат от стремежа към икономия в речта и това със сигурност е една от причините за нейната проява” (с. 42). Речевата икономия често се свързва с т. нар. алегрова реч (ускорен темп на речепроизводство), затова С. Божанина отделя място на този проблем в част 1.2.3. „Темп на речта и елизия”. Тук докторантката отново представя коректно изследванията както на български, така и на чужди учени, в които се споменава за ролята на бързия темп при проявите на елизия в речта, като в края на тази част С. Божанина задава важния въпрос „скоростта на речта ли е наистина единственият фактор, определящ проявите на елизия, или поне той ли е най-важният?” (с. 47). Авторката посочва елементи от отговора на въпроса по-рано в изследването си, като напр. **автоматизацията** при артикулацията на често употребими думи, отбелязана от Ст. Стойков и в първия том на т. нар. *Академична граматика* (Грамматиката на съвременния български език. т. 1. Фонетика), **позиционната обусловеност**, за която пише Ив. Леков, връзката между **граматичната и комуникативната натовареност на някои лексикални сегменти** и възможността за пропускането им, коментирани от М. Виденов, **компонентите на звуковите клъстери**, споменати от П. Шишков и П. Радева, **употребата на разговорен стил с неговите особености** и т.н. С други думи, личи, че причините за елизията явно са комплексни и може да се каже, че често при алегрова реч се наблюдават елизии, но невинаги заедно с елизията трябва да се търси и реализация на алегрова реч.

Във *втората глава* „Емпирично изследване”, която е и най-обемна, се съдържа същинската част на работата, както и са представени експериментите, които С. Божанина е провела във връзка с влиянието на различни фактори върху реализациите на елизии в речта. В началото

накратко са посочени причините докторантката да се насочи към проучване точно на елизията като един от основните маркери на разговорност в медийната реч. Описан е проведеният пилотен експеримент, където статистически е проследена честотата на прояви на 4 фонетични маркера в **10** транскрибирани текста на 2-минутни записи: *елизия*, *епентеза*, *депалатализация* и *артикулация на л като кратко у* (с. 50). Авторката установява, че с най-висока фреквентност е елизията (3,68%), следвана от изговора на л като кратко у (3,03%), депалатализацията (0,23%) и епентезата (0,06%). Оттук се вижда, че докторантката има основания да проведе изследването си.

В следващите части от главата са представени различни аспекти на работата, свързани с методологията, участниците, материалите и др. Статистическият анализ на целия корпус потвърждава, че С. Божанина разполага с достатъчно материал, който да анализира във връзка с елизията. Авторката е избрала да проследи проявите на елизия във връзка с действието на 8 фактора:

- статус на информатора – медийно/немедийно лице;
- медиен жанр;
- позицията на изпадналия елемент в думата;
- връзката между позицията, в която има елизия, и сричката;
- отношението на структурата на сричката към елизията;
- влиянието на позицията на ударението върху елизията;
- вида на изпадналия звук – вокал/консонант;
- ролята на темпа при проявите на елизията.

Така представените аспекти на същинското изследване показват огромния обем от работа, която е свършила С. Божанина. Докторантката не само предварително е проучила възможностите да изследва избрания проблем, но се е постарала да проследи различни по тип причини за проявите на елизията в медийната реч.

В част 2.2.1 „Изследване на елизията в речта на медийни и немедийни лица” е представена ролята на статуса на информаторите – дали професионално са ангажирани с медиите (медийни лица), или имат случайна медийна изява (немедийни лица), при проявите на елизии в речта им. Както може да се очаква, резултатите потвърждават, че случаите на елизия са по-малко в речта на медийните лица. В края на тази част, в изводите към нея, е посочена и една от причините – **автоматизацията** при

артикулацията на определени често използвани думи, което потвърждава наблюденията на Ст. Стойков, М. Виденов, В. Въртов и др.

Във втората част „Изследване на елизията в различни медийни жанрове” също са налице очаквани резултати – при спонтанна реч (интервюта, които не са предварително подготвени) елизиите са повече (в случая 5 пъти повече). И тук в изводите е отбелязано действието на автоматизацията, срв. „По-скоро може да се допусне, че причината е в автоматичното вмъкване в речевия поток на думи с елипса, каквито журналистите използват в ежедневната си реч” (с. 64).

В третата част се изследва ролята на словната позиция, в която се осъществява елизията. За мене тук резултатите са интересни, тъй като се оказва, че отслабената артикулационна енергия в краесловие не води до най-много случаи на елизия в тази позиция. Това още веднъж потвърждава комплексния характер на явлението. Тук вероятно от значение е и мястото на ударението, какъв е звукът, дължината на думата и др.

В части 2.2.4 и 2.2.5 изводите също са интересни и важни за изследването. Оказва се, че ако се проследи връзката между позицията на звука в думата и позицията на сричката в думата, може да се установи, че най-много случаи на елизия са установени в първата сричка (48,43%). Според мене е интересно и важно наблюдението на С. Божанина (с. 78), че „не просто фреквентността на думите е важна, а фактът, че тези **често употребявани думи се включват в речевия поток като готови елиптически форми** (подч. мое – В. М.). С други думи, тук се повтаря идеята, че лексемите с честа употреба (в речта на един индивид или на цялата група) се използват като готови конструкции, т.е. в момента на речепроизводство реално няма елизия, тъй като тя е настъпила по-рано, при установяването като норма на по-кратката форма на думата. В този случай може да се каже, че елизията е първична, а речевата икономия – вторична. Този извод обяснява и някои елизии, при които липсва забързан темп или небрежна артикулация. От друга страна, резултатите от 2.2.5 могат да послужат за основа на ново изследване за връзката между структурата на сричката и елизията. Интересни са наблюденията, че изпадането на звукове е свързано не толкова с позицията им в думата, а с ролята им при изграждането на сричката, контакта на сричковата граница, както и с позицията на ударението, т.е. тук отново е налице комплексният характер на елизията.

На ролята на ударението е посветена шестата част от главата. Изводите в края на тази част потвърждават предишни изследвания, че в

неударените срички се наблюдават много повече случаи на елизия, отколкото в ударените.

По отношение на вида на изпадналия звук – вокал или консонант, С. Божанина установява, че в корпуса, с който тя работи, случаите на пропуснат консонант са **4** пъти повече от случаите с липсващ вокал. И тук могат да се потърсят комплексни причини за тези стойности, като докторантката използва резултатите от предишните си експерименти и отчита не само вида на изпадналия звук, а и както вече отбелязах – позицията му в сричката и в думата, вида на сричката, мястото на ударението и др. По този начин продължават да се трупат доказателства, че елизията не може да се обвърже само с действието на един конкретен фактор.

Въпреки че релацията *темп – елизия* е представена накрая (ч. 2.2.8), тя е базова за дисертационния труд, тъй като често елизиите се мотивират чрез ускорения темп. Резултатите, до които достига С. Божанина, са интересни, защото **опровергават** мнението, че при ускорен речеви темп по-често се пропускат звукове или срички заради непълната артикулация, икономията на енергия, икономията на време или затрудненията при трудно произносими съчетания (тук имам предвид съчетания от звукове, които при нормален или бавен темп на речепроизводство не биха затруднили говорещия). В края на тази част можем да видим и едно обобщение, за което писах по-рано и което проличава в анализа на резултатите от всички описани експерименти – **елизията не зависи само от един фактор**, както и че **няма универсално условие**, наличието на което винаги да води до прояви на елизия на звукове или срички.

Друго важно наблюдение, което присъства на с. 134 – 135 от дисертацията, е, че обикновено като причина се приема бързият темп, а като резултат – елизията. Но е време да се замислим дали елизията не е причината, а резултатът – бързият темп, т.е. автоматизацията и артикулацията на съкратените форми на думите водят до речепроизводство със съкратено времетраене, което аудиално се възприема като ускорен темп. Това се потвърждава и от заключението на дисертационния труд, и от анализа на резултатите (с. 136 – 141).

Тук искам да отбележа и приложението с транскрибираните текстове (81 стр.), което има важно място в изследването и предоставя възможността (след публикуването на дисертационния труд) всеки изследовател, който има интерес в областта, да проведе собствено изследване. Те представят и отличната подготовка на докторантката за осъществяване на изследването.

4. Оценка на публикациите и автореферата

Соня Божанина е представила за участие в процедурата 5 статии (3 по време на докторантурата) и автореферат на дисертационния труд. Чрез участието в различни научни форуми и публикациите си докторантката е апробирала идеите, залегнали в дисертационния ѝ труд. Тук искам да отбележа, че С. Божанина не се е ограничила само в рамките на Югозападния университет, а е участвала в научни форуми на Великотърновския, Софийския и Пловдивския университет. Също така докторантката има публикации в реферирани и рецензирани научни издания.

По отношение на автореферата – обемът му е 40 стр., като притежава необходимото композиционно оформление и в него са представени основните части на дисертационния труд. В края на автореферата докторантката отбелязва основните приноси моменти на дисертационния труд (в резултат от техническа грешка са 7, но в действителност са 9), като е посочена и използваната литература в автореферата.

5. Оценка на научните и практически резултати и приноси на дисертационния труд

Наред с приносните моменти, които С. Божанина е отбелязала в автореферата и които приемам напълно, тук искам да отбележа, че основният принос на докторантката е детайлното описание на различните фактори и условия, които водят до реализиране на елизия в устната реч, както и успешният опит на С. Божанина за преосмисляне на традиционното обвързване на елизията основно с речевата икономия и алегровата реч. Авторката убедително ни доказва, че в различни речеве ситуации водещи за проявите на елизия са различни фактори, изброени в изводите в дисертационния труд и в автореферата.

6. Критични бележки и препоръки

В дисертационния труд бяха констатирани и някои пропуски, които трябва да се отбележат:

- при теоретичния преглед на литературата, свързана с елизията и нейните прояви, би било добре да бъдат представени и възгледите на представители на руската лингвистика, тъй като има изследвания в тази област;

- докторантката можеше да изясни по-добре ролята на пилотния експеримент при написването на дисертацията;
- в началото на втора част на втората глава – *2.2. Изследване на проявите на елизия в медийната реч*, би могло накратко да се представят основните компоненти, които ще бъдат изследвани, като се разделят на лингвистични и екстралингвистични, а след това да се коментира тяхната значимост.

И една препоръка – текстовете в приложението могат да бъдат обработени и дигитализирани по подходящ начин и да послужат за създаване на корпус, който да е база за бъдещи изследвания, свързани не само с елизията, а и с проучването на други фонетични промени.

Направените бележки не омаловажават труда на С. Божанина, който притежава необходимите научни качества, съдържанието му постига поставените цели и задачи и представлява принос в областта на фонетиката на българския език.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на представените обстоятелства в точки 1, 2, 3, 4, 5 и 6 заявявам своята положителна оценка за рецензията на труд „Елизията в съвременната българска медийна реч” с автор Соня Андонова Божанина. Според мене трудът отговаря на изискванията за присъждане на образователната и научната степен „доктор”, затова гласувам „**ЗА**” присъждането на Соня Андонова Божанина образователната и научната степен „доктор” по научната специалност „Български език” в професионално направление *2.1. Филология*.

01.09.2021 г.

гр. Велико Търново

РЕЦЕНЗЕНТ:.....

доц. д-р Вл. Маринов